

Αναγκαστικές Εξαφανίσεις: Ορισμός, Ιστορική Αναδρομή και Νομική Απαγόρευση

Ζαρογιάννη Φωτεινή & Σαλονικίδης Παύλος
2^ο έτος Νομικής ΑΠΘ & 4^ο έτος Νομικής ΑΠΘ

«Παρόλο που περιπτώσεις αναγκαστικής εξαφάνισης υπήρξαν τόσο στην Ναζιστική Γερμανία, όσο και στη Γουατεμάλα κατά τη δεκαετία του 1960¹, οι αναγκαστικές εξαφανίσεις χαρακτηρίστηκαν ως πρόβλημα σχετικό με τα ανθρώπινα δικαιώματα τη δεκαετία του 1970».

Ορισμός εγκλήματος

Ως «αναγκαστική εξαφάνιση» θεωρείται η σύλληψη, η κράτηση, η αρπαγή ή οποιαδήποτε άλλη μορφή στέρησης της ελευθερίας από όργανα του Κράτους ή από πρόσωπα ή ομάδες προσώπων που ενεργούν με την άδεια, υποστήριξη ή συναίνεση του Κράτους, η οποία ακολουθείται από άρνηση παραδοχής της στέρησης της ελευθερίας ή από απόκρυψη της τύχης ή του τόπου όπου βρίσκεται το εξαφανισμένο πρόσωπο, κάτι το οποίο θέτει ένα τέτοιο πρόσωπο εκτός της προστασίας του νόμου².

Ο ως άνω αναφερόμενος ορισμός του εγκλήματος περιλαμβάνεται στο δεύτερο Άρθρο της Διεθνούς Σύμβασης για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση. Βασικά στοιχεία του εν λόγω εγκλήματος είναι, μεταξύ άλλων, τα εξής: η ιδιότητα των δραστών και των θυμάτων και η ιδιαίτερη προϋπόθεση της άρνησης παραδοχής τέλεσης του εγκλήματος από τον δράστη.

Πιο συγκεκριμένα, η ιδιότητα του δράστη μπορεί να αποδοθεί στα όργανα του εκάστοτε κρατικού μηχανισμού (λόγου χάρη στα σώματα ασφαλείας, στις μυστικές υπηρεσίες ή ακόμα και στους

υπαλλήλους σωφρονιστικών καταστημάτων). Δράστης ενδέχεται να θεωρηθεί και παρακρατική ομάδα ή πρόσωπο που ενεργεί κάτω από την «κρατική ομπρέλα», δηλαδή, είτε όταν δρα με την υποστήριξη ή την άδεια του Κράτους, είτε όταν διαθέτει την συναίνεση του τελευταίου. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων ομάδων αποτελούν παραστρατιωτικές ή εγκληματικές οργανώσεις³. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι τελευταία παρατηρείται μια αύξηση περιπτώσεων εξαφανίσεων τελεσθέντων από τέτοιους δρώντες⁴.

Εν συνεχεία, η ιδιότητα του θύματος προκύπτει από το Άρθρο 24 παρ. 1 της προαναφερθείσας Διεθνούς Σύμβασης. Με το εν λόγω Άρθρο αναγνωρίζονται δύο διακριτές κατηγορίες θυμάτων: αυτή των ατόμων που υπόκεινται τα ίδια στην αναγκαστική εξαφάνιση και αυτή των ατόμων που έχουν υποστεί κάποια βλάβη ως άμεσο αποτέλεσμα μιας αναγκαστικής εξαφάνισης. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει κυρίως συγγενικά πρόσωπα των

³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Enforced disappearances: "Let's stop pretending it's an issue of the past", Διαθέσιμο στο: <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=16636&LangID=E>

⁴ United Nations, Amid Growing Use of Enforced Disappearances by Non-State Actors, Secretary-General Urges Prompt Action in Message on International Day Commemorating Victims, Διαθέσιμο στο: <https://www.un.org/press/en/2015/sgsm17038.doc.htm>

¹ Carrie Booth Walling και Susan Waltz, Human Rights: From Practice to Policy, Διαθέσιμο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/files/2012/07/Zalquette1.pdf>

² Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

αναγκαστικά εξαφανισθέντων, δεδομένης της συνήθους - ψυχολογικής, οικονομικής και της εν γένει - αλληλεξάρτησης των προσώπων αυτών με το θύμα ⁵. Η κατηγοριοποίηση αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς επιτρέπει την επέκταση της ιδιότητας του θύματος και σε άλλα άτομα πέραν του εξαφανισθέντος, γεγονός που αποδίδει και σε αυτά τα δικαιώματα και τις αξιώσεις που περιέχονται στις παραγράφους 2 (γνώση της αλήθειας) και 5 (επανόρθωση) του παραπάνω Άρθρου 24.

Ως τελευταίο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό επισημαίνεται το γεγονός πως στην αντικειμενική υπόσταση του υπό ανάλυση εγκλήματος περιέχεται και η μη παραδοχή από πλευράς του δράστη της ανάμειξης του στην στέρηση της ελευθερίας του εξαφανισθέντος, πολλώ δε μάλλον η άρνηση παροχής πληροφοριών σε σχέση με τον τόπο κράτησής του θύματος και της τύχης του γενικότερα. Μέσω της άρνησης αυτής παραβιάζεται, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και το δικαίωμα σε επαρκή γνώση και πληροφόρηση επί των στοιχείων της σύλληψης και κράτησης του ατόμου ⁶, τα οποία κατοχυρώνονται και με το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα ⁷.

Ορισμός δικαιώματος μη υπαγωγής σε αναγκαστική εξαφάνιση

Η εν λόγω Διεθνής Σύμβαση ακολουθεί ένα αρκετά ιδιαίτερο σύστημα προστασίας όλων των προσώπων από αναγκαστική εξαφάνιση, παραθέτοντας τόσο τον ορισμό του ίδιου του εγκλήματος, όσο και του δικαιώματος μη υπαγωγής σε αυτό, το οποίο κατοχυρώνεται στο Άρθρο 1 παρ. 1 της Σύμβασης ⁸. Το εν λόγω δικαίωμα μη υπαγωγής παρουσιάζεται ως απόλυτο δικαίωμα, αφού δεν υπάρχουν περιθώρια μη εφαρμογής του ⁹. Ο απόλυτος χαρα-

κτήρας του δικαιώματος τονίζεται από την ίδια την φραστική διατύπωση του όλου άρθρου, δηλαδή από τη χρήση της φράσης «κανείς δεν υπόκειται». Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου συμπληρώνει τον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος, καθώς υπογραμμίζει ότι η αναγκαστική εξαφάνιση δεν δικαιολογείται και δεν γίνεται ανεκτή σε καμία περίπτωση, ακόμα και αν αυτή έχει τόσο έκτακτο χαρακτήρα όσο μια κατάσταση πολέμου ¹⁰.

Αποτελέσματα του εγκλήματος

Με στόχο την καλύτερη κατανόηση του ίδιου του εγκλήματος, αλλά και του απώτερου σκοπού του, καθίσταται αναγκαία η απαρίθμηση των επιπτώσεων του. Αρχικά, αυτονόητη είναι η ύπαρξη ποικίλων συνεπειών στο πρόσωπο του ίδιου του εξαφανισθέντος. Ενδεικτικά αναφέρεται η παραβίαση δικαιωμάτων, όπως της ζωής, της δίκαιης δίκης, καθώς και της ατομικής ελευθερίας και ασφάλειας του προσώπου ¹¹. Επίσης, δεδομένης της απόδοσης της ιδιότητας του θύματος και σε πρόσωπα που βλάπτονται άμεσα από την εξαφάνιση, όπως αναλύθηκε παραπάνω, οφείλουμε να επισημάνουμε και τις ψυχολογικές και οικονομικές συνέπειες που αυτά υφίστανται. Για παράδειγμα, δεδομένου του ότι σε μεγάλο αριθμό εξαφανίσεων ο εξαφανισθείς αποτελεί τον προστάτη της οικογένειας, η απώλειά του, ακόμα και η προσωρινή, είναι επόμενο να επιφέρει δυσκολίες στην ανεύρεση οικονομικών πόρων και στην κατέπείκταση επιβίωσης της οικογένειας ¹². Ο αντίκτυπος των αναγκαστικών εξαφανίσεων, ωστόσο, δεν εξαντλείται στο ατομικό και οικογενειακό επίπεδο ¹³. Το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο δεν μένει ανεπηρέαστο, αν ληφθεί υπόψιν το γεγονός ότι το υπό συζήτηση έγκλημα έχει χρησιμοποιηθεί σχεδόν αποκλειστικά από ανελεύθερα

⁵ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁶ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Enforced or Involuntary Disappearances - Fact Sheet 6/Rev.3, Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/en/events/disappearancesday/pdf/FactSheet6Rev3.pdf>

⁷ Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

⁸ Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, Δικαιώματα του Ανθρώπου Παγκόσμια και Περιφερειακή Προστασία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελίδα 385-386.

⁹ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων

των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

¹⁰ Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, Δικαιώματα του Ανθρώπου Παγκόσμια και Περιφερειακή Προστασία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελίδα 385-386.

¹¹ United Nations, Enforced Disappearances, Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/en/events/disappearancesday/background.shtml>

¹² Amnesty International, Disappearances, Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/disappearances/>

¹³ Amnesty International, Disappearances, Διαθέσιμο στο: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/disappearances/>

ή καταπιεστικά καθεστώτα στο πλαίσιο πρακτικών εκφοβισμού και δημιουργίας κλίματος ανασφάλειας ¹⁴. Η απειλή τυχόν εξαφάνισης, αλλά και η ίδια η τέλεση ενός τέτοιου εγκλήματος είναι λογικό να προκαλέσει αισθήματα φόβου στους πολίτες και, κατ'επέκταση, να επηρεάσει την συμπεριφορά τους. Εν συνόλω, οι αναγκαστικές εξαφανίσεις παραβιάζουν δικαιώματα που κατοχυρώνονται, μεταξύ άλλων, στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα ¹⁵, στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα ¹⁶, και στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ¹⁷.

Ιστορική αναδρομή

Καταρχάς, απαραίτητη προβάλλει η εξής διευκρίνιση. Παρά το γεγονός ότι ένας αποδεκτός ορισμός του εγκλήματος της αναγκαστικής εξαφάνισης καθιερώθηκε μετά από εικοσαετή τουλάχιστον ενασχόληση της διεθνούς κοινότητας με το ζήτημα, θεωρήθηκε προτιμότερο να προηγηθεί η παρουσίαση του ισχύοντος ορισμού, προκειμένου να επιτευχθεί η πληρέστερη κατανόηση του ζητήματος.

Παρόλο που περιπτώσεις αναγκαστικής εξαφάνισης υπήρξαν τόσο στην Ναζιστική Γερμανία, όσο και στη Γουατεμάλα κατά τη δεκαετία του 1960 ¹⁸, οι αναγκαστικές εξαφανίσεις χαρακτηρίστηκαν ως πρόβλημα σχετικό με τα ανθρώπινα δικαιώματα τη δεκαετία του 1970. Στην εξέλιξη αυτή πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισαν τα τότε τεκταινόμενα στη Χιλή και στην Αργεντινή ¹⁹. Στις χώρες αυτές

της Λατινικής Αμερικής, τα δικτατορικά καθεστώτα, που επικράτησαν στις αρχές του 1970, υιοθέτησαν την πρακτική των συστηματικών αναγκαστικών εξαφανίσεων. Η πρακτική αυτή αποτελούσε μέρος του ευρύτερου σχεδίου τους περί κατατρόπωσης πολιτικών αντιπάλων και κάθε αντικαθεστωτικής κίνησης ²⁰. Άξιο αναφοράς είναι και το ότι το κατηγορητήριο του Pinochet στη Χιλή περιστρεφόταν γύρω από κατηγορίες για αναγκαστικές εξαφανίσεις, αφού η «μυστική» του αστυνομία θεωρείται υπεύθυνη για χιλιάδες από αυτές ²¹. Φυσικά, το πρόβλημα δεν περιοριζόταν σε αυτές τις χώρες. Ανάλογες πρακτικές εντοπιζόνταν και στις Φιλιππίνες, στο Ελ Σαλβαντόρ, στη Σρι Λάνκα, στη Συρία και αλλού ²².

Η διεθνής κοινότητα, λοιπόν, άρχισε να ασχολείται πιο συστηματικά με το όλο ζήτημα, με τα Κράτη Μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών να εκφράζουν στο Ψήφισμα 33/173 το 1978 ιδιαίτερη ανησυχία λόγω αναφορών περί αναγκαστικών εξαφανίσεων από διάφορα μέρη του κόσμου ²³. Στις 29 Φεβρουαρίου 1980, η Υπο-Επιτροπή του ΟΗΕ για την Προώθηση και Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων δημιούργησε - μέσω του Ψηφίσματος 20 (XXXVI) ²⁴ - μια Ομάδα Εργασίας για τις

μο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/files/2012/07/Zalquette1.pdf>

²⁰ Human Rights History, Enforced Disappearances, Διαθέσιμο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/problems/disappearances/>

²¹ Η Μηχανή του Χρόνου, «DINA. Η μυστική αστυνομία του Πινοσέτ. Απήγαγε, βασάνιζε, σκότωε και πέταγε από ελικόπτερα τα πτώματα των αγωνιστών στον ωκεανό...», Διαθέσιμο στο: <http://www.mixanitouxronou.gr/dina-i-mistiki-astinomias-tou-pinoset-apigage-vasanize-skotone-ke-petage-apo-elikoptera-ta-ptomata-ton-agoniston-ston-okeano/>

²² Human Rights History, Enforced Disappearances, Διαθέσιμο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/problems/disappearances/>

²³ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Enforced or Involuntary Disappearances - FactSheet 6/Rev.3, Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/en/events/disappearancesday/pdf/FactSheet6Rev3.pdf>

²⁴ United Nations Human Rights Sub-Commission on the Promotion and Protection of

¹⁴ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Enforced or Involuntary Disappearances - Fact Sheet 6/Rev.3, Διαθέσιμο στο: <http://www.un.org/en/events/disappearancesday/pdf/FactSheet6Rev3.pdf>

¹⁵ Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

¹⁶ Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα

¹⁷ Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

¹⁸ Carrie Booth Walling και Susan Waltz, Human Rights: From Practice to Policy, Διαθέσιμο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/files/2012/07/Zalquette1.pdf>

¹⁹ Carrie Booth Walling και Susan Waltz, Human Rights: From Practice to Policy, Διαθέσι-

Αναγκαστικές Εξαφανίσεις, με αποστολή την εξέταση σχετικών ζητημάτων²⁵. Παρά το γεγονός πως η Ομάδα δημιουργήθηκε αρχικά για ένα χρόνο, ο ΟΗΕ με διαδοχικά Ψηφίσματα έχει παρατείνει τη διάρκεια ζωής της, με το πιο πρόσφατο να υιοθετείται τον Σεπτέμβριο του 2017 και να την παρατείνει για τρία ακόμα χρόνια²⁶. Το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας, ωστόσο, επεκτάθηκε πέρα από τις δυνατότητες της Ομάδας Εργασίας, γεγονός που οδήγησε στην υιοθέτηση, στις 18 Δεκεμβρίου 1992, από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών του Ψηφίσματος 47/133 ή, με άλλα λόγια, της Διακήρυξης για την Προστασία όλων των Προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση²⁷.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η Λατινική Αμερική αποτέλεσε το επίκεντρο της προσοχής σχετικά με το συγκεκριμένο έγκλημα. Αυτή η παρατήρηση δικαιολογεί και την υιοθέτηση από τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών το 1994 και η θέση σε ισχύ το 1996 της Διαμερικανικής Σύμβασης για την Αναγκαστική Εξαφάνιση των Ατόμων²⁸, η οποία κινείται στο ίδιο επίπεδο με τη προαναφερθείσα διακήρυξη²⁹. Χαρακτηριστική υπόθεση που απασχόλησε το Αμερικανικό Δικαστήριο Δικαι-

ωμάτων του Ανθρώπου πριν την θεσμοθέτηση της Διαμερικανικής Σύμβασης αποτελεί η *Velasquez Rodriguez* κατά Ονδούρων, το 1988³⁰.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 2002, με τη θέση σε ισχύ του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου της Χάγης, για το οποίο θα γίνει περαιτέρω αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο, η αναγκαστική εξαφάνιση συμπεριλήφθηκε στον κατάλογο των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας³¹. Με αυτό τον τρόπο, δόθηκε μία ιδιαίτερη ώθηση για τη δημιουργία ξεχωριστής Συνθήκης για το έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης.

Στις 23 Δεκεμβρίου του 2010, τέθηκε σε ισχύ, η υπογεγραμμένη από 20 Δεκεμβρίου 2006, Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Ατόμων από Αναγκαστική Εξαφάνιση. Στο πρώτο μέρος της Σύμβασης αναλύονται μεταξύ άλλων ο ορισμός του εγκλήματος και του δικαιώματος μη υπαγωγής σε αναγκαστική εξαφάνιση που έχουν επισημανθεί εξονυχιστικά παραπάνω. Το δεύτερο μέρος της Σύμβασης αφορά τη δημιουργία Επιτροπής για τις Αναγκαστικές Εξαφανίσεις. Αυτός ο μηχανισμός ελέγχου εφαρμογής των συμφωνημένων, δηλαδή η Επιτροπή, αποτελείται από 10 εμπειρογνώμονες, πολίτες των Κρατών Μερών της Σύμβασης³². Οι εμπειρογνώμονες εκλέγονται από τα κράτη μέρη και υπάρχει πρόβλεψη για δίκαιη γεωγραφική κατανομή των εκλεγμένων κατά τα πρότυπα άλλων διεθνών οργάνων, όπως του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης³³.

Ενώπιον της Επιτροπής Ελέγχου ή Εργασίας, όπως προτιμάται σε αρκετά κείμενα, μπορεί να κατατεθεί, κατά το Άρθρο 30 της Σύμβασης, αίτημα αναζήτησης και ανεύρεσης ενός προσώπου που έχει εξαφανισθεί³⁴, ενώ σύμφωνα με το Άρθρο 32, παρέχεται η δυνατότητα διακρατικής προσφυγής. Κάθε Κράτος Μέρος της Σύμβασης υποχρεούται, βάσει του Άρθρου 29, να καταθέτει ενώπιον της

Human Rights, Resolution 20 (XXXVI), Διαθέσιμο στο: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disappearances/E-CN.4-RES-1980-20_XXXVI.pdf

²⁵ Office of the United Nations High Commissioner on Human Rights, Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances, Διαθέσιμο στο: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Disappearances/Pages/DisappearancesIndex.aspx>

²⁶ Human Rights Council, A/HRC/RES/36/6, Διαθέσιμο στο: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/295/97/PDF/G1729597.pdf?OpenElement>

²⁷ Office of the United Nations High Commissioner on Human Rights, Declaration on the Protection of all Persons from Enforced Disappearance, Διαθέσιμο στο: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/EnforcedDisappearance.aspx>

²⁸ Organization of American States, Inter-American Convention on the Forced Disappearance of Persons, Διαθέσιμο στο: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-60.html>

²⁹ *Carrie Booth Walling* και *Susan Waltz*, Human Rights: From Practice to Policy, Διαθέσιμο στο: <http://humanrightshistory.umich.edu/files/2012/07/Zalquette1.pdf>

³⁰ *Παρασκευή Νάσκου-Περράκη*, Δικαιώματα του Ανθρώπου Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελίδα 381

³¹ Rome Statute of the International Criminal Court

³² *Παρασκευή Νάσκου-Περράκη*, Δικαιώματα του Ανθρώπου Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελίδα 391

³³ Καταστατικό Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης

³⁴ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση

Επιτροπής ετήσια έκθεση για τα μέτρα που έχει λάβει προς υλοποίηση των υποχρεώσεων του, που πηγάζουν από την Σύμβαση ³⁵. Αρκετά σημαντικό, ως προς το περιθώριο ενεργειών και κινήσεων της Επιτροπής, προβάλλει το Άρθρο 33, στο οποίο προβλέπεται η δυνατότητα επίσκεψης εμπειρογνομόνων σε Κράτος Μέρος σε περίπτωση που υπάρχουν αρκετές ενδείξεις διάπραξης από πλευράς κράτους του εγκλήματος της αναγκαστικής εξαφάνισης. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί πως αυτή η επίσκεψη μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο με την συγκατάθεση του προαναφερθέντος Κράτους Μέρους ³⁶.

Νομική Απαγόρευση

Διεθνής Νομική Απαγόρευση

Η στοιχειοθέτηση του εγκλήματος της αναγκαστικής εξαφάνισης σε διεθνές επίπεδο προβλέπεται, αρχικά, από τη Διεθνή Σύμβαση, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω. Ενώ στο Άρθρο 1 και στο Άρθρο 2 περιλαμβάνονται οι ορισμοί του δικαιώματος μη υπαγωγής και του εγκλήματος αντιστοίχως, στο Άρθρο 4 περιλαμβάνεται η υποχρέωση των Κρατών να προβλέψουν την τιμωρία του εγκλήματος στην δική τους εθνική ποινική νομοθεσία. Γίνεται, λοιπόν, εδώ ρητή παραπομπή στην εθνική νομική απαγόρευση. Παράλληλα, στο Άρθρο 5, η αναγκαστική εξαφάνιση χαρακτηρίζεται ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας, εφόσον γίνεται με ευρεία και συστηματική πρακτική ³⁷. Στο τελευταίο αυτό Άρθρο γίνεται ρητή αναφορά στο εφαρμοστέο για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας διεθνές δίκαιο, γεγονός που μας παραπέμπει στο Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου.

Το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που υπογράφηκε στη Ρώμη το 1998 και τέθηκε σε ισχύ το 2002 ³⁸, αποτελεί το δεύτερο

στοιχείο της διεθνούς νομικής απαγόρευσης της αναγκαστικής εξαφάνισης. Ειδικότερα, με το Άρθρο 7 παρ.1 στοιχείο θ του Καταστατικού, το υπό εξέταση έγκλημα εντάσσεται στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ενώ στο Άρθρο 7 παρ.2 στοιχείο θ παρατίθεται ο ορισμός της αναγκαστικής εξαφάνισης ³⁹. Διαφοροποιήσεις μεταξύ των ορισμών της Διεθνούς Συνθήκης δεν παρατηρούνται σε γενικές γραμμές. Ωστόσο, οι παρακάτω παρατηρήσεις είναι απαραίτητες.

Για να χαρακτηριστεί η αναγκαστική εξαφάνιση έγκλημα κατά της ανθρωπότητας στο πλαίσιο του Άρθρου 7, πρέπει να συντρέχουν και όλες οι προϋποθέσεις που περιέχονται στην παρ. 1 του αυτού Άρθρου. Η παράγραφος αυτή καθιερώνει ένα πλαίσιο προϋποθέσεων, των λεγόμενων «προϋποθέσεων καπέλο» (“chapeau requirements”), οι οποίες πρέπει να συντρέχουν σε κάθε περίπτωση τέλεσης ενός από τα εγκλήματα του Άρθρου 7, προκειμένου να καταστεί επιτρεπτή η εξέταση των εγκλημάτων αυτών ως εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ⁴⁰. Πρέπει, δηλαδή, κάθε έγκλημα κατά το Άρθρο 7 να διαπράττεται ως μέρος ευρείας και συστηματικής επίθεσης που κατευθύνεται κατά οποιουδήποτε άμαχου πληθυσμού, εν γνώσει αυτής της επίθεσης. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το ότι η επίθεση αυτή, ο ορισμός της οποίας παρατίθεται στο στοιχείο α της δεύτερης παράγραφο του Άρθρου 7 του Καταστατικού, πρέπει να τελείται στο πλαίσιο ή να εξυπηρετεί ένα κρατικό σχέδιο, μια κρατική πολιτική, ή ένα σχέδιο, μια πολιτική, ενός «οργανισμού» ⁴¹.

Τέλος, ο κατ’ Άρθρο 7 παρ.2 στοιχείο θ’ ορισμός του Καταστατικού αναφέρει ότι το έγκλημα τελείται

http://www.unhcr.org/refugees/article.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=35

³⁹ Rome Statute of the International Criminal Court

⁴⁰ Gabriel Webber Ziero, The crime of enforced disappearance under the Rome Statute, Διαθέσιμο στο: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=522065105106083108102015126107065096057025068011086037123100092023122124112127003028119028004057029100116101021065078116121006111035004047048071087067113021111098112059047066099102089123001023105109020083029097069108125093083000121118007099119101002115&EXT=pdf>

⁴¹ Rome Statute of the International Criminal Court

³⁵ Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, Δικαιώματα του Ανθρώπου Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελίδα 392

³⁶ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία όλων των προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση, Διαθέσιμο στο <http://www.opengov.gr/ministryofjustice/?p=556>

³⁷ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

³⁸ Περιφερειακό κέντρο πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, Διαθέσιμο στο: <https://www.unric.org/el/index>

με την έγκριση, υποστήριξη ή συναίνεση τόσο του Κράτους - ορθότερα, του κρατικού μηχανισμού - όσο και κάποιου «πολιτικού οργανισμού»⁴². Από την εν λόγω διάταξη του Καταστατικού προκύπτει, λοιπόν, το γεγονός πως η αναγκαστική εξαφάνιση ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας μπορεί να στοιχειοθετηθεί ακόμα και αν τελεστεί από δράστες, όχι στο πλαίσιο ενός σχετικού κρατικού σχεδίου, αλλά στο πλαίσιο ενός σχεδίου προερχόμενου από έναν «πολιτικό οργανισμό», με την προϋπόθεση πάντα ότι ο φυσικός δράστης γνωρίζει ότι τελεί την πράξη του στο πλαίσιο αυτό⁴³. Το κατά πόσο μια ομάδα αποτελεί έναν τέτοιο «οργανισμό» το Δικαστήριο το κρίνει κατά περίπτωση, ενώ το ίδιο έχει διατυπώσει στοιχεία που λαμβάνει υπόψη για έναν τέτοιο χαρακτηρισμό στην Υπόθεση της Κένυας⁴⁴. Ο οργανισμός αυτός, πάντως, δεν δρα στο όνομα ή υπό την άμεση ή έμμεση υποστήριξη, συναίνεση ή έγκριση του Κράτους. Αντιθέτως, όπως τόνισε το Προδικαστικό Τμήμα του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και πάλι στην υπόθεση της Κένυας⁴⁵, ένας τέτοιος μη-συνδεδεμένος με κανένα τρόπο με Κράτος οργανισμός μπορεί από μόνος του να οργανώ-

σει και να φέρει εις πέρας ένα σχέδιο ευρείας και συστηματικής επίθεσης κατά άμαχου πληθυσμού.

Νομική Απαγόρευση στον Ελληνικό Ποινικό Κώδικα

Η Ελλάδα προχώρησε στην κύρωση του προαναφερθέντος Καταστατικού⁴⁶ με τον Νόμο 3003/2002⁴⁷, ενώ με τον Νόμο 3948/2011 ενσωμάτωσε τις διατάξεις του Καταστατικού αυτού στην ελληνική νομοθεσία⁴⁸. Αναγνώρισε, με αυτόν τον τρόπο, την ύπαρξη του εγκλήματος της αναγκαστικής εξαφάνισης ως έγκλημα κατά της ανθρωπότητας εφόσον συντρέχουν οι σχετικές προϋποθέσεις⁴⁹.

Η Ελλάδα υπέγραψε, επίσης, τη Διεθνή Σύμβαση για την Προστασία όλων των Προσώπων από την Αναγκαστική Εξαφάνιση την 01.10.2008, ενώ προέβη στην κύρωσή της με τον Νόμο 4268/2014 που φέρει τον τίτλο «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για την προστασία όλων των προσώπων από αναγκαστική εξαφάνιση και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις»⁵⁰.

Πιο συγκεκριμένα, από το Άρθρο 4 της Διεθνούς Σύμβασης προκύπτει η υποχρέωση της χώρας να θεσπίσει σχετική ποινική ρύθμιση που να καθιστά την αναγκαστική εξαφάνιση ποινικό αδίκημα⁵¹. Η

⁴² Gabriella Citroni, Op-ed: Enforced Disappearance as a human rights violation and an international crime, Διαθέσιμο στο: <http://blog.casematrixnetwork.org/toolkits/eventsnews/op-eds/enforced-disappearance/>

⁴³ Gabriel Webber Ziero, The crime of enforced disappearance under the Rome Statute, Διαθέσιμο στο: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=522065105106083108102015126107065096057025068011086037123100092023122124112127003028119028004057029100116101021065078116121006111035004047048071087067113021111098112059047066099102089123001023105109020083029097069108125093083000121118007099119101002115&EXT=pdf>

⁴⁴ International Criminal Court, Pre-Trial Chamber II, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Kenya, παρ. 93, Διαθέσιμο στο:

<https://www.legal-tools.org/doc/338a6f/pdf/>

⁴⁵ International Criminal Court, Pre-Trial Chamber II, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the Republic of Kenya, παρ. 92-93, Διαθέσιμο στο:

<https://www.legal-tools.org/doc/338a6f/pdf/>

⁴⁶ Rome Statute of the International Criminal Court

⁴⁷ Υπουργείο Δικαιοσύνης, Νόμος 3003/2002 «Κύρωση του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου», Διαθέσιμο στο: <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=44807ojhqGY%3D&tabid=132>

⁴⁸ Υπουργείο Δικαιοσύνης, Νόμος 3948/2011 «Προσαρμογή των διατάξεων του εσωτερικού δικαίου προς τις διατάξεις του Καταστατικού του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου που κυρώθηκε με το ν. 3003/2002 (Α' 75)», Διαθέσιμο στο: <http://www.ministryofjustice.gr/site/LinkClick.aspx?fileticket=Hjki7psuCt0%3D&tabid=132>

⁴⁹ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

⁵⁰ Νόμος 4268/2014 «Κύρωση της Διεθνούς Σύμβασης για την προστασία όλων των προσώπων από αναγκαστική εξαφάνιση και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις», Διαθέσιμο στο: <http://www.publicrevenue.gr/elib/view?d=/gr/act/2014/4268/>

⁵¹ Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προ-

ελληνική Ειδική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή, η οποία εν τέλει διαμόρφωσε το νομοσχέδιο ⁵² και - μετέπειτα - Νόμο 4268/2014, προέκρινε την επιλογή θέσπισης νέων άρθρων για το έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης αμέσως μετά από αυτό για την αρπαγή (Άρθρο 322 ΠΚ). Η λύση αυτή επιλέχθηκε λόγω της ομοιότητας μεταξύ των δύο εγκλημάτων, αλλά και του στενότερου ως προς το υποκείμενο και διαφοροποιημένου ως προς την αντικειμενική υπόσταση χαρακτήρα της αναγκαστικής εξαφάνισης ⁵³. Τα νέα αυτά Άρθρα είναι τα 322Α ΠΚ, 322Β ΠΚ και 322Γ ΠΚ.

Το 322Α ΠΚ περιέχει την απειλούμενη ποινή του εγκλήματος - κάθειρξη - στην πρώτη παράγραφο, ενώ στην δεύτερη παρατίθεται ο ορισμός της αναγκαστικής εξαφάνισης. Ο ορισμός είναι από κάθε άποψη πιστός προς τη διάταξη της Διεθνούς Σύμβασης και, με βάση αυτόν, το εν λόγω έγκλημα διαθέτει τα εξής χαρακτηριστικά: είναι γνήσιο ιδιαίτερο, διαρκείας (βλέπε Άρθρο 8 παρ. 1 περ. β της Διεθνούς Σύμβασης ⁵⁴), απλό, ενέργειας, γνήσιο πολύτροπο, ουσιαστικό (αποτελέσματος), βλάβης, μη πολιτικό (βλέπε Άρθρο 13 παρ.1 της Διεθνούς Σύμβασης ⁵⁵) και κακούργημα ⁵⁶. Πιο συγκεκριμένα, γνήσιο ιδιαίτερο είναι το έγκλημα του οποίου η αντικειμενική υπόσταση πληρείται και το αξιόποιο θεμελιώνεται μόνο εφόσον ο αυτουργός έχει συγκεκριμένη ιδιότητα ή τελεί σε συγκεκριμένη σχέση με άλλο πρόσωπο (εδώ όργανα του Κράτους ή πρόσωπα που τελούν σε ορισμένη σχέση με αυτό), διαρκές είναι αυτό στο οποίο η διατήρηση της παράνομης κατάστασης, που προκλήθηκε από την τέλεσή του, πληροί την ίδια αντικειμενική υπόσταση με την εξ'αρχής τέλεσή του, ενώ το γνήσιο πολύτροπο έγκλημα μπορεί να τελεστεί με ένα ή περισσότερους τρόπους που αναφέρονται στο

σώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁵² Αντωνία Ξυνού, Κακούργημα η «αναγκαστική εξαφάνιση», Διαθέσιμο στο: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=427161>

⁵³ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

⁵⁴ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁵⁵ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁵⁶ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

νόμο ⁵⁷. Τέλος, απλό είναι το έγκλημα όπου αρκεί μια πράξη για την πλήρωση της αντικειμενικής του υπόστασης, αποτελέσματος είναι εκείνο που η αντικειμενική του υπόσταση δεν εξαντλείται σε μια συμπεριφορά αλλά προϋποθέτει και μια επενέργεια επί υλικού αντικειμένου, ενώ βλάβης είναι εκείνο που προϋποθέτει βλάβη του εννόμου αγαθού κατά του οποίου στρέφεται ⁵⁸.

Στην τρίτη παράγραφο του Αρθρου, κατ'αντιστοιχία προς το Άρθρο 6 παρ.1 περ. β της Διεθνούς Σύμβασης, εξομοιώνεται με δράστη του εγκλήματος και ο ιεραρχικά ανώτερος του βασικού δράστη, εφόσον συντρέχουν οι παρατιθέμενες προϋποθέσεις. Άξιο αναφοράς είναι, ακόμη, το γεγονός πως, πέρα από την τέλεση του εγκλήματος, οι πράξεις της διαταγής, παραγγελίας, υποκίνησης, απόπειρας, συμμετοχής και συνέργειας στο έγκλημα (βλέπε Άρθρο 6 παρ. 1 περ. α της Διεθνούς Σύμβασης ⁵⁹) καλύπτονται από τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα για την απόπειρα και τη συμμετοχή, δηλαδή από τα Άρθρα 42 ΠΚ και 45-49 ΠΚ, ενώ ειδικά για την εντολή θα γίνει λόγος παρακάτω.

Στο 322Β ΠΚ παρατίθενται οι διακεκριμένες περιπτώσεις του εγκλήματος προς αντιστοιχία στο Άρθρο 7 παρ. 2 περ. β της Διεθνούς Σύμβασης ⁶⁰. Την πρώτη περίπτωση αποτελεί η εντολή προς τέλεση του εγκλήματος από προϊστάμενο, ενώ τη δεύτερη η τέλεση του εγκλήματος με θύματα εγκύους, ανήλικους ή άτομα με αναπηρία ποσοστού από 67% και άνω. Το τρίτο στοιχείο, τέλος, αναφέρεται στην περίπτωση της βαριάς σωματικής βλάβης του θύματος, αποτελώντας, έτσι, ένα εκ του αποτελέσματος διακρινόμενο έγκλημα. Και στις τρεις αυτές περιπτώσεις το ελάχιστο όριο ποινής αυξάνεται από

⁵⁷ Άρτεμις Τρίκη, Γενικό Ποινικό Δίκαιο, Διαθέσιμο στο: <http://www.nomothesia.net/wp-content/uploads/2016/02/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%94%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF-1.pdf>

⁵⁸ Άρτεμις Τρίκη, Γενικό Ποινικό Δίκαιο, Διαθέσιμο στο: <http://www.nomothesia.net/wp-content/uploads/2016/02/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%A0%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%94%CE%AF%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF-1.pdf>

⁵⁹ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁶⁰ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

5 σε 10 έτη κάθειρξη. Στη δεύτερη παράγραφο του ίδιου Άρθρου, κρίθηκε απαραίτητο από την Επιτροπή να συμπεριληφθεί, ως εκ του αποτελέσματος διακρινόμενο έγκλημα κατά το Άρθρο 29 ΠΚ, η περίπτωση του θανάτου του θύματος. Είναι απαραίτητο, όμως, ο θάνατος να επέρχεται ως άμεση συνέπεια της τέλεσης του βασικού εγκλήματος και ως προς αυτόν να υπάρχει αμέλεια, ενώ ως προς το βασικό έγκλημα εξακολουθεί να είναι απαραίτητος ο δόλος⁶¹. Σε αυτή την περίπτωση επιβάλλεται ισόβια κάθειρξη.

Στο 322Γ παρ. 1 ΠΚ αναφέρεται - κατ'αντιστοιχία προς το Άρθρο 7 παρ.2 περ. α της Διεθνούς Σύμβασης⁶² - η ελαφρυντική περίπτωση της συνεισφοράς στη διαλεύκανση του εγκλήματος από πρόσωπο που έχει εμπλακεί στην τέλεσή του. Η ρύθμιση αυτή εγείρει ορισμένα δικαιοκρατικά ζητήματα, αφού ουσιαστικά «επιβραβεύεται» αυτός που «προδίδει» στοιχεία του εγκλήματος στις αρχές, παρά το γεγονός ότι συμμετείχε και ο ίδιος στην τέλεσή του. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η ρύθμιση καλώς στέκει, διότι προτάσσει την ανάγκη διαλεύκανσης του τελεσθέντος εγκλήματος και της, ενδεχόμενης, διάσωσης του θύματος έναντι της ηθικής, θα λέγαμε, αντιμετώπισης της παροχής βοήθειας προς τις αρχές από τον ίδιο το δράστη. Η τέταρτη παράγραφος περιέχει μια καθ'όλα σημαντική διάταξη, όπως άλλωστε προκύπτει και από το Άρθρο 8 της Διεθνούς Σύμβασης⁶³, δεδομένου του ότι το εν λόγω έγκλημα τελείται κατεξοχήν σε ανελεύθερα καθεστώτα και σε εν γένει ανώμαλες πολιτειακές περιόδους⁶⁴. Προβάλλει απαραίτητη, επομένως, η έναρξη της προθεσμίας παραγραφής από το σημείο αποκατάστασης της νόμιμης εξουσίας. Τέλος, η πέμπτη παράγραφος του Άρθρου προβλέπει - προς υλοποίηση του Άρθρου 24 παρ. 4 της Διεθνούς Σύμβασης⁶⁵ - την δυνατότητα του παθόντος να στραφεί για αποζημίωση για την υλι-

κή ή/και ηθική του βλάβη κατά του Δημοσίου και κατά του υπαίτιου, μεταξύ των οποίων γεννάται ευθύνη εις ολόκληρον⁶⁶.

Ωστόσο, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Επιτροπή προέβη και σε τροποποιήσεις ισχυουσών διατάξεων. Ειδικότερα, το έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης εντάχθηκε στο Άρθρο 8 περ. η ΠΚ, δηλαδή υπάχθηκε, μαζί με άλλα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, στην αρχή της παγκόσμιας δικαιοσύνης. Παράλληλα, με τον Νόμο 4268/2014, τροποποιήθηκε το Άρθρο 187 ΠΚ περί εγκληματικής οργάνωσης. Το έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, τόσο ως βασικό, όσο και ως διακεκριμένο (322Α και 322Β αντιστοίχως), τέθηκε στον κατάλογο των βασικών κακουργημάτων της πρώτης παραγράφου του 187 ΠΚ που θεμελιώνουν το αδίκημα της εγκληματικής οργάνωσης⁶⁷.

Το σύνολο της παραπάνω ανάλυσης αποδεικνύει, λοιπόν, την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση του Έλληνα νομοθέτη ως προς το έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης. Εντάσσοντας, λοιπόν, την ελληνική νομική απαγόρευση στο πλαίσιο της ευρύτερης νομικής μεταχείρισης του εγκλήματος της αναγκαστικής εξαφάνισης θα λέγαμε πως ο απώτερος - κι σύνθετος - στόχος όλων είναι ο εξής: η προστασία της ελευθερίας, της ζωής και της ακεραιότητας του ατόμου και η μάχη ενάντια στην ατιμωρησία των δραστών εγκλημάτων αναγκαστικής εξαφάνισης. Ο πετυχημένος ή μη χαρακτήρας όλων αυτών των ρυθμίσεων μένει να αποδειχτεί από την πρακτική εφαρμογή ή μη εφαρμογή τους.

⁶¹ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

⁶² Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁶³ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁶⁴ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

⁶⁵ Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία Όλων των Προσώπων από Αναγκαστική Εξαφάνιση

⁶⁶ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12

⁶⁷ Αντώνιος Κ. Αλαπάντας, Το νέο έγκλημα της αναγκαστικής εξαφάνισης, Ποινική Δικαιοσύνη, 2016, Τεύχος 12